

LIFE to GRASSLANDS

Poročilo o rezultatih projekta

Spoštovani,
narava presega delitev tradicionalnih panog in naravnost kliče po povezovanju vseh, ki se ukvarjamo z biotsko raznovrstnostjo, naravnimi vrednotami in gospodarjenjem z obnovljivimi naravnimi viri.
Narava je skrb in odgovornost nas vseh – tako posameznika kot vseh oblik organizirane družbe, tako doma kot po svetu.
Samo s povezovanjem in sodelovanjem lahko ustvarimo kulturni odnos do Narave, da je naš obstoj ekonomsko in okoljsko vzdržen. Projekt Življenje travniščem (LIFE TO GRASSLANDS) je dober primer sodelovanja, razumevanja in upoštevanja, s ciljem graditi boljšo prihodnost na temeljih ohranjene narave.
Vsekakor velja pohvala vsem sodelujočim pri izvedbi zahtevnih in pomembnih projektnih aktivnosti ter delim dober občutek po dobro opravljenem delu.

Mag. Hrvoje Teo Oršanič, direktor ZRSVN

Pri projektu LIFE TO GRASSLANDS – Življenje travniščem smo se lotili izziva ohranjanja suhih vrstno pestrih travnišč in visokodebelnih travniških sadovnjakov v kmetijski kulturni krajini. Zastavili smo si številne cilje. Skupaj s partnerji in sodelavci smo dobro sodelovali, se med seboj poslušali ter skupaj iskali rešitve. Uspelo nam je doseči vse načrtovane cilje in jih dostikrat tudi preseči. Hvala vsem.

Dr. Nika Debeljak, vodja projekta

O PROJEKTU

Ohranjanje biotske raznovrstnosti v kmetijski kulturni krajini je eden ključnih okoljskih izzivov, s katerim se srečujemo v Evropi in tudi drugje po svetu. Ekstenzivna travnišča so eden izmed najbolj ogroženih ekosistemov, saj je njihov obstoj odvisen od stalne dejavnosti človeka, in sicer trajnostne in zmerne rabe zemljišč. Hkrati so to zelo pestra območja, a žal njihova vrednost pogosto ostane neopažena.

Pri projektu **Ohranjanje in upravljanje suhih travnišč v Vzhodni Sloveniji**, ki smo ga krajše poimenovali **LIFE TO GRASSLANDS (ŽIVLENJE TRAVNIŠČEM)**, smo si za cilj zastavili izboljšanje stanja in zagotavljanje dolgoročnega upravljanja dveh habitatnih tipov vrstno pestrih travnišč ter nanje vezanih rastlinskih in živalskih vrst na štirih projektnih podobmočjih (PPO): Haloze, Pohorje, Kum in Gorjanci, ki so opredeljena tudi kot Natura 2000 območja.

Projekt je izvajal Zavod RS za varstvo narave, skupaj s partnerji. To so: KGZS Kmetijsko-gozdarski zavod Ptuj, PRJ HALO – podeželsko razvojno jedro, Društvo Gorjanske košenice in Krajevna skupnost Dobovec.

Pri projektu LIFE TO GRASSLANDS smo si za cilj zastavili izboljšanje ohranitvenega stanja dveh evropsko pomembnih habitatnih tipov:

- **vrstno bogata travnišča s prevladujočim navadnim volkom (*Nardus stricta*) na silikatnih tleh (HT 6230*) na PPO Pohorje in**
- **polnaravna suha travnišča in grmiščne faze na karbonatnih tleh (*Festuco-Brometalia*) (*pomembna rastišča kukavičevk) (HT 6210 (*)) na PPO Haloze, Kum in Gorjanci.**

Oba habitatna tipa sta zaradi izjemnosti in ogroženosti na seznamu evropsko pomembnih habitatnih tipov iz Priloge I Direktive o habitatih. To so t. i. ciljni habitatni tipi za razglasitev območij Natura 2000, ki se morajo prednostno ohranjati. Ohranitveno stanje obeh habitatnih tipov je bilo po zadnjih dveh poročanjih 17. člena Direktive o habitatih ocenjeno kot neugodno (U₂) in se v zadnjih desetletjih nenehno slabša.

Projekt je potekal od 1. 11. 2015 do 31. 10. 2020 in je bil 75-odstotno sofinanciran s strani finančnega mehanizma LIFE+ narava in biodiverziteta Evropske unije, kot sofinancer pa so k izvedbi projekta prispevali tudi Ministrstvo za okolje in prostor (25 %) ter projektni partnerji.

Z izvedbo številnih načrtovanih projektnih aktivnosti smo pripomogli k ohranjanju vrstno pestrih suhih travnišč v vzhodni Sloveniji ter njihovemu trajnostnemu upravljanju.

HABITATNI TIP 6210 (*)

Prepoznamo jih po travi, imenovani pokončni stoklasec (*Bromopsis erecta*), ki je značilna graditeljica travne ruše. Značilni so tudi navadna migalica (*Briza media*), navadna turška detelja (*Onobrychis viciifolia*), panonski osat (*Cirsium pannonicum*), brezstebelna kompava (*Carlina acaulis*), gomoljasta zlatica (*Ranunculus bulbosus*), travniška kadulja (*Salvia pratensis*), materina dušica (*Thymus spp.*), čopasta grebenuša (*Polygala comosa*), vrbovolistni primožek (*Bupthalmum salicifolium*) in klinčki ali nageljčki (*Dianthus spp.*) (Kaligarič & Trčak 2004; Škornik 2016).

POLNARAVNA SUHA TRAVIŠČA IN GRMIŠČNE FAZE NA KARBONATNIH TLEH (*Festuco-Brometalia*) (*pomembna rastišča kukavičevk) (HT 6210 (*))

Ta tip travišč je bil v projektu ciljni habitatni tip projektnih podobmočij Haloze, Kum in Gorjanci. Gre za suha in polsuha travišča Srednje Evrope, ki so razširjena po celi Sloveniji zunaj submediteranskega območja, pretežno na karbonatni podlagi, tudi na flišu in kisli peščeni podlagi. Praviloma uspevajo na južnih pobočnih legah, poraščajo pobočja na pustih, s hranili revnih tleh, ki so plitka, mestoma razgaljena. Večinoma so značilna za gričevnat svet tradicionalne kulturne krajine in so v ekstenzivni rabi, brez zmerne gnojenja ali z njim. So toploljubna in izrazito svetloljubna.

Ohranimo jih z vsakoletno 1-2-kratno košnjo in/ali ekstenzivno pašo ter brez ali z zmernim gnojenjem.

vrbovolistni primožek
(*Bupthalmum salicifolium*)

navadna migalica ("solzice")
(*Briza media*)

kranjska lilija
(*Lilium carnolicum*)

turška detelja
(*Onobrychis viciifolia*)

travniška kadulja
(*Salvia pratensis*)

Dragocena značilnost in posebnost teh travišč so pogosto vrste iz družine kukavičevk (*Orchidaceae*) ali travniške orhideje. V tem primeru je habitatni tip z vidika ohranjanja po Direktivi o habitatih prednostni. Najpogostejše orhideje projektnih podobmočij so navadna in trizoba kukavica (*Anacamptis morio*, *Neotinea tridentata*), piramidasti pilovec (*Anacamptis pyramidalis*), navadni kukovičnik (*Gymnadenia conopsea*) in različne vrste mačjih ušes (*Ophrys spp.*).

Pestrost rastlin in živali na njih lahko doseže celo do 80 različnih vrst na kvadratni meter (WallisDeVries et al., Biol. Conserv. 104; 2002).

trizoba kukavica
(*Neotinea tridentata*)

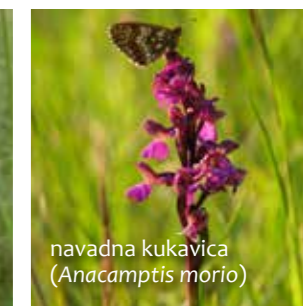
zvezdnata kukavica
(*Orchis signifera*)

čmrljeliko mačje uho
(*Ophrys holosericea*)

piramidasti pilovec
(*Anacamptis pyramidalis*)

navadna kukavica
(*Anacamptis morio*)

HABITATNI TIP 6230*

V ruši se pojavljajo značilne montanske in subalpinske zeliščne vrste, ki take travnike naredijo pisane in zanimive: arnika (*Arnica montana*), panonski svišč (*Gentiana pannonica*), brkata zvončica (*Campanula barbata*), turška lilija (*Lilium martagon*), enokoškasti svinjak (*Hypochoeris uniflora*), bela čmerika (*Veratrum album*) ter nekatere kukavičevke ali divje orhideje, npr. navadni kukovičnik (*Gymnadenia conopsea*).

Volkovja se, če se več let ne kosijo, začnejo zaraščati z borovicami (*Vaccinium myrtillus*), ki s svojimi plodovi privlačijo pester živalski svet. Najpomembnejši med njimi je metulj borovničev mnogook (*Plebeius optilete*), ki se v Sloveniji pojavlja izključno na območju Pohorja, na višini nad 1400 m nad morjem. Robni deli travišč na prehodu v gozdove, z bogato podrastjo borovnice in brusnice, so pomemben prehranjevalni prostor divjega petelina in ruševca ter druge divjadi.

Danes so ti habitati ogroženi predvsem zaradi neprimerne rabe ter zaraščanja površin, ki je povezano z opuščanjem kmetijske rabe. Na območju Pohorja se je v preteklih 80 letih delež HT 6230* več kot prepolovil, prisoten je izrazit proces ogozdovanja (14,5 %).

VRSTNO BOGATA TRAVIŠČA S PREVLAJUJOČIM NAVADNIM VOLKOM (*Nardus stricta*) NA SILIKATNIH TLEH (HT 6230*)

Ta travišča so bila v projektu ciljni habitatni tip projektnega podobmočja Pohorje. Naslovljeni habitatni tip praviloma najdemo na kisljih in s hranili revnih tleh, ki se v Sloveniji pojavljajo predvsem v montanskem pasu na silikatni kamninski podlagi. Na Pohorju so travišča, imenovana pohorske planje, značilna za ovršne predele, ki so nastali kot posledica tradicionalne rabe (paša, košnja). Ta travišča pogosto imenujemo tudi volkovja, zaradi značilne in prevladujoče vrste navadni volk (*Nardus stricta*). Poleg navadnega volka pa so na teh travnikih pogoste trave in travam sorodne vrste še: rdeča bilnica (*Festuca rubra*), rušnata masnica (*Deschampsia caespitosa*), poljska bekica (*Luzula campestris*) itn.

Ohranimo jih z vsakoletno pozno 1-kratno košnjo in/ali ekstenzivno pašo ter brez gnojenja.

brkata zvončica
(*Campanula barbata*)

turška lilija
(*Lilium martagon*)

srčna moč
(*Potentilla erecta*)

borovnica
(*Vaccinium myrtillus*)

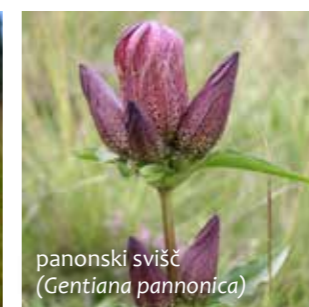
navadni volk
(*Nardus stricta*)

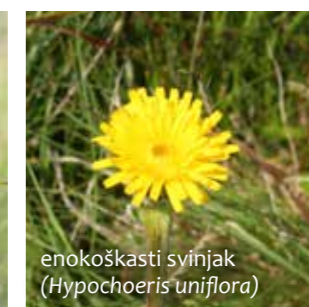
bela čmerika
(*Veratrum album*)

arnika
(*Arnica montana*)

panonski svišč
(*Gentiana pannonica*)

enokoškasti svinjak
(*Hypochoeris uniflora*)

navadni kukovičnik
(*Gymnadenia conopsea*)

ZAKAJ SMO SE LOTILI PROJEKTA

Vrstno pestra travnišča so bila nekoč v Evropi široko razširjena, v zadnjih sto letih pa so se njihove površine povsod po Evropi močno zmanjšale (WallisDeVries et al., Biol. Conserv. 104; 2002).

Osnovni povod za nastanek travnišč v preteklosti je bila živinoreja, ko so ljudje ob naraščanju gostote prebivalstva, za pridelavo hrane in krme za živali, krčili gozdove. S kmetijsko revolucijo v 20. stoletju, ki je vedno bolj usmerjena v intenzifikacijo in čim večjo donosnost na enoto površine, **pa se stanje vrstno pestrih travnišč drastično slabša**. Poleg mokrišč sodijo ekstenzivna travnišča med najbolj ogrožene ekosisteme v Evropi, saj je njihov obstoj odvisen od sonaravne, zmerne rabe, ki v tržnem gospodarstvu navadno ne zagotavlja lastnikom dovolj dohodka.

Travniške površine se bodisi intenzivirajo z gnojenjem, zgodnjo oz. večkratno košnjo in večjo obremenitvijo s pašo ali pa se opuščajo in postopoma zaraščajo. V obeh primerih se število travniških rastlin in živali močno zmanjša, spremeni se tudi podoba krajine. Ohranjanje vrstno pestrih travnišč je torej vezano na njihovo ustrezno rabo.

Ključno vlogo pri ohranjanju vrstno pestrih travnišč imajo kmetje, katerih delo je velikokrat premalo cenjeno in spoštovano.

Ekstenzivna travnišča so za nas, ljudi, tudi pomemben vir številnih javnih dobrin in storitev. Pasena živina (npr. govedo, ovce, koze, osli) je za ljudi vir kakovostnega mesa in mleka ter mlečnih izdelkov, prav tako pa drugih izdelkov iz volne in raznih usnjenih proizvodov. Nudijo nam možnosti za rekreacijo in sprostitvev ter vključevanje pisanih suhih travnišč v turizem. Travnišča prav tako vežejo nase ogljik in tako prispevajo k zmanjševanju koncentracije toplogrednih plinov v ozračju.

GROŽNJE SUHIM TRAVNIŠČEM

Pri projektu smo obravnavali naslednje **grožnje suhim travniščem**: ♦opuščanje rabe in zaraščanje, ♦intenzivna raba, ♦eutrofikacija, ♦razdrobljena lastniška struktura in majhne parcele, ♦staranje prebivalstva, ♦propadanje visokodebelnih travniških sadovnjakov, ♦erozija, ♦turizem in nabiralništvo ter ♦nizka raven zavesti o pomenu in ohranjanju ekstenzivnih vrstno pestrih travnišč.

NAMEN IN CILJI PROJEKTA

Glavni namen projekta LIFE TO GRASSLANDS / ŽIVLJENJE TRAVNIŠČEM je **izboljšanje ohranitvenega stanja vrstno pestrih travnišč v vzhodni Sloveniji z vzpostavitvijo primerne trajnostne rabe vrstno pestrih travnišč na projektnih podobmočjih (PPO) Haloze, Gorjanci, Kum in Pohorje**.

Projekt je osredotočen na dva habitatna tipa s seznama evropsko pomembnih habitatnih tipov: vrstno bogata travnišča s prevladujočim navadnim volkom (*Nardus stricta*) na silikatnih tleh (HT 6230*) ter polnaravna suha travnišča in grmiščne faze na karbonatnih tleh (*Festuco-Brometalia*), ki so pomembna rastišča kukavičevk (HT 6210 (*)). Cilj projekta je bil spodbuditi lokalno kmečko prebivalstvo za ohranjanje suhih travnišč. Projekt je konkretizacija in nadgradnja obstoječega sistema upravljanja suhih travnišč v Sloveniji prek Programa upravljanja območij Natura 2000 v Sloveniji (2015–2020).

Primerno dolgoročno rabo suhih travnišč smo v projektu zagotovili s ponovnim vključevanjem ekstenzivne paše in košnje v upravljanje, oživitvijo visokodebelnih travniških sadovnjakov, predlogom izboljšanja učinkovitosti vključevanja trajnostnega upravljanja suhih travnišč v državno kmetijsko in okoljsko politiko, vzpostavitvijo mreže med lastniki suhih travnišč in potencialnimi uporabniki teh površin, izboljšanjem ekonomske upravičenosti kmetovanja (prek izobraževanja o predelavi mleka, mesa, sadja in pomenu znamčenja produktov, spodbujanja pridelave in predelave izdelkov s travnišč z dodano vrednostjo, s pripravo sistema za kolektivno blagovno znamko produktov s suhih travnišč, zniževanjem stroškov s skupno rabo kosilnic/prikolic s strani kmetij) in izboljšanjem poznavanja ter ozaveščanjem javnosti o pomenu ohranjanja suhih travnišč.

AKTIVNOSTI IN REZULTATI

Določitev območij v zaraščanju, pregled pretekle kmetijske rabe in popis stanja habitatnih tipov

Pripravili smo akcijske načrte za izboljšanje stanja in zagotavljanje dolgoročnega upravljanja suhih travišč, katerih priloge so naravovarstvena izhodišča za upravljanje vrstno pestrih travišč (HT 6210 (*) in 6230*), za vsa štiri projektna podobmočja. V proces priprave naravovarstvenih izhodišč za upravljanje smo vključili širok spekter deležnikov: strokovnjake, partnerje predstavnike združenj, društev in kmetov ter druge zainteresirane deležnike. Izvedli smo začetno in končno kartiranje tarčnih habitatnih tipov ter pripravili metodologijo določanja stanja ohranjenosti ciljnih habitatov z uporabo indikatorskih vrst in njihovih referenčnih vrednosti s standardiziranimi terenskimi popisnimi obrazci.

Najem in odkup opuščениh travišč za zagotavljanje trajnostnega upravljanja

Z namenom zagotovitve dolgoročnega trajnostnega upravljanja suhih travišč smo odkupili oziroma zakupili 27 ha opuščениh zemljišč v Halozah in 2,3 ha na Gorjancih.

Odstranjevanje zarasti na zaraščajočih se površinah

Odstranili smo 16 ha zarasti na Gorjancih, 47 ha v Halozah, 20 ha na Kumu in 53 ha na Pohorju. Skupno smo očistili zarast na več kot 136 ha zaraščениh travniških površin. Izvedli smo 23 prostovoljnih naravovarstvenih akcij odstranjevanja zarasti.

Zagotavljanje trajnostnega upravljanja travišč z usmerjanjem in nudenjem podpore

Z vključitvijo več kot 360 kmetov v projektne aktivnosti nam je uspelo zagotoviti trajnostno upravljanje na več kot 670 ha suhih travišč. Z namenom zagotovitve dolgoročnega trajnostnega upravljanja paše in pozne košnje smo kmetom v neodplačno uporabo dali pet gorskih in eno traktorsko kosilnico, en mulčer, več kot 110 km ograj za govedo in drobnico ter šest prikolic za prevoz živine med pašniki.

Obnova in vzpostavitev visokodebelnih travniških sadovnjakov

Zagotovili smo sadnjo 41 ha novih visokodebelnih travniških sadovnjakov in obnovo 44 ha obstoječih visokodebelnih sadovnjakov. Kmetom je bilo v neodplačno uporabo danih nad 3500 sadik starih visokodebelnih sadnih sort in obrezanih je bilo več kot 780 starih sadnih dreves. Organizirali smo tudi 15 delavnic, na katerih so se kmetje naučili veččin obrezovanja visokodebelnih sadnih dreves, in izvedli 10 prostovoljnih akcij sajenja sadik s prikazom pravnega sajenja.

Priprava načrtov kmetijskih gospodarstev za zainteresirane kmetije

Za 49 zainteresiranih kmetij smo pripravili Upravljavski načrt kmetije, katerega glavni cilj je omogočiti kmetiji ekonomsko donosno kmetovanje ob upoštevanju ciljev ohranjanja ekstenzivnih vrstno pestrih travišč.

Priprava strokovnih podlag za kmetijsko-okoljski program s področja trajnostnega upravljanja travišč

Pripravili smo strokovno usklajen predlog rezultatsko usmerjenega kmetijsko-okoljskega ukrepa za suha travišča. To je **prvi predlog rezultatsko usmerjenega kmetijsko-okoljskega ukrepa v Sloveniji**. Ukrepi smo predstavili Ministrstvu za okolje in prostor, Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Agenciji za kmetijske trge in razvoj podeželja, Kmetijsko-gozdarski zbornici Slovenije, kot tudi na drugih mednarodnih dogodkih.

Aktivnosti in načrt za vzpostavitev kolektivne blagovne znamke ter promocija produktov vezanih na suha travišča ter visokodebelne travniške sadovnjake

V sklopu izdelane razvojno-ekonomske študije za Haloze smo pripravili vso potrebno dokumentacijo za vzpostavitev kolektivne blagovne znamke »S haloških bregov/lazov«, katere namen je spodbuditi pridelavo in predelavo izdelkov iz pridelkov suhih travišč in travniških sadovnjakov. Gre za pridelke (mleko, meso, sadje, zelišča, med) in izdelke (živilske in rokodelske) s kmetij, ki s svojim ekstenzivnim načinom gospodarjenja vzdržujejo haloška suha travišča in si prizadevajo za njihovo dolgoročno ohranjanje.

Promocijske in izobraževalne aktivnosti

Sodelovali smo z odločevalci s področja kmetijstva in okolja ter drugimi deležniki (gozdarji, kmetovalci, lastniki zemljišč) na nacionalni in lokalni ravni. Pripravili smo programe in učne pripomočke za šole ter izvedli nacionalna izobraževanja za učitelje in izobraževanja za šolsko mladino o pomenu ohranjanja travišč. Na vseh štirih projektnih podobmočjih smo opremili info sobe in interpretacijske poti, za širšo javnost smo pripravili različne vrste publikacij.

Izdelava analize socialno-ekonomskih vplivov projektnih aktivnosti na lokalno gospodarstvo in prebivalstvo

Izdelava ocene vplivov izvedbe projektnih aktivnosti na ekosistemske storitve suhih travišč

HALOZE

PODOBMOČJE HALOZE

Haloze so razgibana gričevnata pokrajina na severovzhodu Slovenije, južno od Ptuja, med rekama Dravinjo in Dravo na severu ter slovensko-hrvaško mejo na jugu. Tu se je v stoletjih sodelovanja človeka in narave razvila mozaična kulturna krajina z visoko življenjsko pestrostjo. Gozdovi tod pokrivajo okoli 55 % površine. Te v največji meri (25 %) prekinjajo s cveticami bogati suhi in vlažni travniki, sledijo jim visokodebelni travniški sadovnjaki, njive in vinogradi. Velik del strmih pobočij s travniki in vinogradi se zarašča.

Pri projektu smo odstranili zarast in revitalizirali več kot 47 ha zaraščenih travniških površin. S podpisom sporazuma o vključitvi v projekt bo 100 kmetij zagotovilo dolgoročno sonaravno upravljanje 240 ha suhih travnišč. Odkupili oziroma zakupili smo 27 ha zemlje na območju opuščene posesti Čerinovo, ki jih bo upravljal projektni partner PRJ Halo, podeželsko razvojno jedro skupaj s še enim kmetijskim gospodarstvom. Kmetijam, vključenim v projekt, smo v skupno in neodplačno uporabo dali štiri gorske kosilnice, deset kosilnic na nitko in štiri prikolice za prevoz živine med pašniki ter pašno opremo (92 km ograje za drobnico in govedo, električne pastirje ter opremo za napajanje živine). S pomladitvenim obrezovanjem 588 starih dreves in sadnjo 3200 sadik starih avtohtonih sadnih sort smo obnovili ali na novo vzpostavili 80 ha visokodebelnih travniških sadovnjakov. Postavljenih je bilo deset hotelov za žuželke, pripravljenih 30 načrtov kmetij ter izdelana razvojno-ekonomska študija in aktivnosti, vezane za razvoj kolektivne blagovne znamke za izdelke s suhih travnišč Haloz.

Naravne razmere ohranjajo dragoceno podobo ekstenzivne kulturne krajine z visoko stopnjo biodiverzitete. S slednjo posebej izstopajo strma pobočja s suhimi travnišči ali lazi, s habitatnim tipom, imenovanim **polnaravna suha travnišča in grmiščne faze na karbonatnih tleh (*Festuco-Brometalia*), ki so pomembna rastišča kukavičevk ali divjih orhidej (HT 6210 (*))**. V Sloveniji ta dosejajo največjo gostoto prav na območju Haloz. Na njih je bilo zabeleženih vsaj 17 vrst kukavičevk, med njimi tudi prednostna kvalifikacijska vrsta orhideje – **jadranska smrdljiva kukavica (*Himantoglossum adriaticum*)**. Večji del Haloz je zato vključen v dve območji Natura 2000.

Razgiban gričevnat relief s kratkimi in strmimi pobočji (tudi do 35 stopinj) ter manjši prirast travne ruše kot v ravninskem svetu tudi danes večinoma narekujejo, da se v Halozah seno kosi relativno pozno (konec maja, v začetku junija) ter se še ohranja uporaba tradicionalnih kmetijskih praks, ekstenzivne košnje in paše. Kljub temu pa se delež zaraščenih obdelanih površin zaradi izseljevanja in staranja prebivalstva ter opuščanja kmetovanja na malih haloških kmetijah (velikih povprečno 3,5 ha) v zadnjih desetletjih z vsakim letom povečuje.

Čerinovo, september 2018

Čerinovo, april 2020

GORJANCJI

PODOBMOČJE GORJANCJI

Gorjanci so redko poseljeno planotasto hribovje na jugovzhodu Slovenije, ki se razprostira od Črmošnjiške doline na zahodu vse do reke Save pri Brežicah. Na severu se spuščajo proti Novomeški pokrajini in Krški ravnini, na jugu pa proti Beli krajini in Karlovški kotlini.

Gorjance zaznamujejo sklenjene gozdne površine, znotraj katerih se v obliki razpršenih otokov pojavljajo travišča oz. košenice. Večji ohranjeni kompleksi košenic so na Rutah, Miklavžu in Javorovici. Košenice na Gorjancih zaradi svoje lege prejmejo manj svetlobe in več padavin, rastlinje se začne razvijati pozneje in se tudi razvija z manjšim prirastkom, zato je košnja na Gorjancih vedno potekala relativno pozno (po spravilu pšenice in ječmena v dolini).

Na območju Gorjancev smo očistili 16 ha zaraščenih oz. zaraščajočih se površin. Lastniki bodo 34 ha košenic upravljali skladno z naravovarstvenimi usmeritvami, ki smo jih izdelali tudi na podlagi pretekle prakse upravljanja travišč na tem območju. V okviru projekta smo odkupili dobra 2 ha košenic, ki jih bo upravljal projektni partner Društvo Gorjanske košenice. V neposredni bližini planinskega doma na Miklavžu pa smo obnovili in razširili obstoječi sadovnjak.

Zaradi naravnih razmer in ekstenzivnega upravljanja košenic v preteklosti so se na plitvih tleh na karbonatni podlagi razvila **polnaravna suha travišča in grmiščne faze na karbonatnih tleh (*Festuco-Brometalia*), ki so pomembna rastišča kukavičevk ali divjih orhidej (HT 6210 (*))**. Gorjanske košenice izstopajo po pestrosti vrst in rastlinskih združb, ki se izmenjujejo na majhnih površinah. Košenice nad vasjo Javorovica so eno zadnjih tako dobro ohranjenih površin ekstenzivnih travišč v Sloveniji.

Kulturna krajina na Gorjancih se zaradi spremenjenih družbenih in socialnih razmer izrazito hitro spreminja. Košenice so zaradi težjih pogojev obdelovanja izpostavljene predvsem opuščanju, ki se kaže v počasnem, a zanesljivem zaraščanju v gozd. V manjši meri pa košenice ogrožajo različne rekreacijske aktivnosti (pohodništvo, kolesarjenje, nabiranje zelišč, vožnja z motorji in štirikolesniki).

KUM PODOBMOČJE KUM

Kumljansko je razgibano hribovito območje z značajem kraškega sveta med dolino Save, Sopote in Šklendrovca v osrčju Slovenije. Na območju z redko poselitvijo so značilna manjša naselja in razpršene kmetije, ki jih obdajajo stari visokodebelni travniški sadovnjaki, zasajeni z avtohtonimi sadnimi sortami.

Na območju Kuma se je projektu pridružilo 30 kmetij, ki na več kot 80 ha prispevajo k ohranjanju travnišč in visokodebelnih sadovnjakov. Odstranili smo lesno zarast na skoraj 20 ha nekdanjih travnikov, kmetom v neodplačno uporabo dali več kot 16 km pašne ograje, ki bo pokrivala 30 ha zemljišč. Za lažje upravljanje v prihodnosti smo pri projektu nakupili eno gorsko kosilnico, več nahrbtnih kosilnic, stroj za mulčenje in prikolico za prevažanje živine. Deset kmetij je prejelo načrt kmetije, s pomladitvenim obrezovanjem 196 starih dreves in sadnjo 263 sadik starih avtohtonih sadnih sort pa smo obnovili 5 ha visokodebelnih sadovnjakov avtohtonih sadnih sort. Za predstavitev pomembnosti ohranjanja suhih travnišč smo v prostorih KS Dobovec opremili »traviščno« učilnico in organizirali 17 naravoslovnih dni, katerih se je udeležilo več kot 600 učencev iz trboveljskih osnovnih šol.

Večji del površine zarašča gozd, v katerem bivajo mnoge zavarovane vrste, med najredkejšimi pa je kumski jamski brezokec. Približno petino območja pa prekrivajo kmetijske površine. Zaradi razgibanosti reliefa je intenzivnejše obdelovanje zemlje omejeno le na manjše uravnave na dnu vrtač in na planotastem svetu, na strmejših površinah pa prevladujejo ekstenzivna vrstno bogata travnišča. Ta suha vrstno bogata travnišča strokovno imenujemo **polnaravna suha travnišča in grmiščne faze na karbonatnih tleh (Festuco-Brometalia), ki so pomembna rastišča kukavičevk ali divjih orhidej (HT 6210 (*))**. Med značilnimi rastlinami teh travnišč so najbolj izstopajoče kukavičevke oz. divje orhideje ter kranjske in brstične lilije. Na travnike so vezane mnoge vrste živali, med bolj izpostavljenimi sta zavarovani vrsti metuljev travniški postavnež in črtasti medvedek.

Skrbno obdelovanje zemlje je vzrok za nastanek tradicionalne kulturne krajine. Kmetje so že od nekdaj vedeli, kdaj je pravi čas za košnjo kumljanskih travnikov. Opazovali so zorenje kumine, in ko so semena zadišala, je bil v začetku julija čas za prvo košnjo.

POHORJE

PODOBMOČJE POHORJE

Pohorje je hribovito pogorje v severovzhodni Sloveniji, ki mu dajejo značilno podobo iglasti gozdovi ter vrstno bogata travišča (planje), ki jih uvrščamo v habitatni tip **vrstno bogata travišča s prevladujočim navadnim volkom (*Nardus stricta*) na silikatnih tleh (HT 6230*)**.

Projektno podobmočje leži na povprečni nadmorski višini 1400 metrov in ga sestavlja deset enot: Ostruščica, Mulejev vrh, Javorič-Planinka, Kraguljišče, Turn, Volovica, Klopni vrh, Jezerski vrh, Trije žebliji in Obrolovo.

Pohorski kmetje znajo gospodariti s planjami, vendar v zadnjih desetletjih izgubljajo interes in voljo za kmetovanje na planjah, kar pa ima za posledico zaraščanje travišč. Lastnike in zakupnike zemljišč smo preko različnih projektnih aktivnosti spodbujali k trajnostni rabi zemljišč.

Ograja bo pripomogla tudi k usmerjenim športno-rekreativnim in ostalim turističnim dejavnostim, saj je okolica Rogla prepoznana kot izrazita turistična in rekreativna destinacija. Pašni skupnosti Rogla smo predali v neodplačno uporabo pašno prikolico za prevoz živine.

Pri projektu smo na skupno 53 ha odstranili zarast (10 tisoč kubičnih metrov lesa) večinoma na zaraščajočih se kmetijskih površinah. Površine smo dodatno očistili in olajšali gospodarjenje s travišči, tako da smo z mulčenjem ali ruvanjem odstranili panje na več kot 21 ha površin. Po odstranitvi panjev je sledila izravnava tal ter sejanje z ovsom in lokalnim senenim drobirjem, kar bo olajšalo in pospešilo naravno nasemenitev. V sklopu projekta smo postavili tudi leseno pašno ograjo v skupni dolžini 2000 metrov na območju Ostruščice in Kraguljišča, pripravili sedem načrtov kmetij, pašni načrt ter kupili pašno opremo (žica, koli, pašni aparati, napajalna korita in cisterne za vodo), kar bo dolgoročno olajšalo in povečalo ekonomsko upravičenost kmetovanja.

PRIZADEVANJA ZA IZBOLJŠANJE EKONOMSKEGA STATUSA KMETIJ

Razvojno-ekonomska študija za Haloze

V sklopu projekta smo skupaj z zunanjim izvajalcem izdelali razvojno-ekonomsko študijo za ohranjanje suhih travišč na projektnem podobmočju Haloz ter pripravili vso potrebno dokumentacijo za vzpostavitev kolektivne blagovne znamke (KBZ) »S haloških bregov/lazov« za izdelke in produkte s suhih travišč z območja Haloz. Študija vsebuje posnetek obstoječega stanja v Halozah, vizijo in model mreženja, logistiko in trženje produktov, certificiranih s kolektivno blagovno znamko, prav tako pa je pripravljena celotna dokumentacija (pravilniki, ocenjevalni listi, vloga in prijavnica ...) za sistem podeljevanja pravice do uporabe KBZ »S haloških bregov/lazov«.

Izvedli smo številne delavnice s ključnimi deležniki iz Haloz (kmetije, gostinci, rokodelci, občine ...), katerih namen je bilo njihovo medsebojno povezovanje in izobraževanje o pomenu namčenja kakovostnih izdelkov z ekstenzivnih travišč in iz travniških sadovnjakov. Izvedenih je bilo deset usposabljanj (8-urni in 30-urni tečaji) za predelavo pridelkov (mleko, meso, sadje), z namenom povečanja pridelave izdelkov z dodano vrednostjo z malih haloških kmetij. Izvedena so bila štiri testna ocenjevanja izdelkov (mlečni izdelki, mesni izdelki, sadje, zelišča in med ter rokodelski izdelki) s priznanimi strokovnjaki (dr. Janez Bogataj, doc. dr. Mojca Korošec, dr. Tanja Lešnik Štuhec, Tadeja Vodovnik Plevnik ...). Z delavnicami za prenos praks smo znanje in izkušnje z območja Haloz prenesli na druga projektna podobmočja: Pohorje, Gorjanci in Kum.

Načrti kmetij: Z namenom povečanja donosnosti izbranih kmetij, vključenih v projekt, in zagotavljanja dolgoročnega upravljanja suhih travišč smo za 49 kmetij izdelali upravljalne načrte kmetij za gospodarjenje. Priprava načrta je temeljila na strategiji upravljanja in razvoja kmetije ter izboljšanju stanja upravljanja suhih travišč in izboljšanju splošne gospodarske perspektive kmetijstva na projektnih podobmočjih, predvsem na način ciljnega razvoja kmetijskih gospodarstev, vključenih v projekt.

INOVATIVNI PREDLOG KMETIJSKO OKOLJSKEGA UKREPA

V Sloveniji so kmetijsko-okoljska plačila (KOP), ki temeljijo na vnaprej predpisanih pravilih (upravljalna shema), trenutno edini sistemski instrument za doseganje ugodnega ohranitvenega stanja rastlinskih in živalskih vrst ter habitatnih tipov na kmetijskih površinah. Vpis v omenjene ukrepe je slab, saj so zahteve za majhne, razdrobljene ali hribovske kmetije, katerih lastniki so dostikrat starejši ljudje, običajno previsoke. V Sloveniji se ne dosegajo cilji ohranjanja vrstno pestih travišč za habitatna tipa 6210 (*) in 6230*, ki so predvideni v Programu upravljanja za območja Natura 2000 (PUN). Z namenom izboljšanja stanja obeh tarčnih habitatnih tipov smo pri projektu LIFE TO GRASSLANDS pripravili predlog **rezultatsko usmerjenega KOP-ukrepa za vrstno pestra travišča**.

Kmetijsko-okoljske plačilne sheme, ki temeljijo na rezultatih, so sheme, v katerih kmetje in drugi upravljalci zemljišč prejmejo plačila za doseg specifičnega okoljskega rezultata. Le-ta se razlikujejo od tradicionalnih plačil, ki predpisujejo, kdaj ali kaj mora kmet storiti ali ne sme storiti, da dobi plačilo. Pristopi, ki temeljijo na rezultatih, ponujajo kmetom prožnost pri uporabi svojega znanja in izkušenj za upravljanje zemljišč na način, da dosegajo okoljski rezultat (npr. biotska raznovrstnost, skladiščenje ogljika, regulacija vode) ter hkrati upoštevajo ekonomsko donosnost kmetije.

Predlagan rezultatsko usmerjen KOP-ukrep temelji na spremljanju stanja **kazalnikov (ne)ustrezne rabe travišč (npr. višina in strukturiranost ruše, pregaženost, zaraščenost travišč) in manjšega števila indikatorskih rastlinskih vrst**, ki smo jih določili specifično za vsako projektno podobmočje. Pri projektu je bilo izvedeno tudi izobraževanje kmetov glede prepoznavanja indikatorskih vrst in izpolnjevanja terenskih popisnih obrazcev.

Ob pomoči projekta je bila postavljena spletna stran mednarodne mreže za rezultatsko usmerjene KOP-ukrepe (Result based payments network – »RBP network«) – <https://www.rbpnetwork.eu/>. V sklopu spletne strani je predstavljenih več različnih pristopov rezultatsko usmerjenih shem, ki se izvajajo v evropskih državah. Vključeni so tudi pogledi kmetov, vključenih v RBP-ukrepe.

»UČILNICA V NARAVI« IN ODNOSI Z JAVNOSTMI

Da bi dosegli boljšo ozaveščenost o pomenu ohranjanja vrstno pestih travnišč, o pomenu projekta ter projektne podobnosti, kot tudi Nature 2000 ter finančnega mehanizma LIFE Evropske unije, smo pripravili raznovrstna promocijska gradiva – brošure, zloženke, razglednice, plakate, določevalni ključ za orhideje, razstavo, slavnike, izdelke s suhih travnišč in iz travniških sadovnjakov ...

Izdelali smo tudi tri priročnike za učitelje in vzgojitelje, v katerih podajamo ideje/predloge za izvedbo izobraževalnih delavnic na temo suhih travnišč za predšolske otroke v vrtcih in učence osnovnih šol. Izdelal smo igrice »Spoznaj travnišča z Arniko in Primožkom«, ki je dostopna tudi na povezavi <https://www.lifetograsslands.si/spoznaj-travisca-z-arniko-primozkom/>, ter didaktično knjižico »Na potep po travniščih«.

Za pedagoške delavce smo na Kumu in v Halozah izvedli strokovni izobraževanje v okviru nacionalnega programa Katalog programov nadaljnega izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju (KATIS), se dvakrat udeležili strokovnega posveta Društva učiteljev podružničnih šol ter dogodkov »24 ur z reko Muro«. Izvedli smo likovni natečaj »Na potep po travniščih« in prejete izdelke razstavili na nacionalnem dogodku »Dobrote slovenskih kmetij«. Za učence in dijake smo organizirali številna izobraževanja, predavanja, naravoslovne dneve (nad 50 dogodkov) kot tudi večdnevni poletni tabor na Gorjancih (»Cvetnik«). Tako smo o pomenu travnišč izobrazili več kot 2300 otrok ter več kot 140 učiteljev iz cele Slovenije.

Na spletnih straneh www.lifetograsslands.si in www.travisca.haloze.org smo poročali o dogodkih, aktivnostih in rezultatih projekta. Sodelovali smo pri snemanju dokumentarnega filma z nacionalno TV z naslovom »Življenje na travniku« v okviru serije Biotopi in prispevka o Krajinskem parku Kum v okviru serije Naravni parki Slovenije. Veliko so o projektu poročali tudi mediji, saj je bilo objavljenih nad 180 prispevkov in člankov v povezavi s projektom.

V času projekta smo na vseh projektne območjih organizirali »Dneve odprtih vrat na travniščih«, številna javna predavanja, delavnice, predstavitve, izobraževanja, prostovoljne akcije ... Projekt smo predstavili na sejnih Agra in Narava – zdravje, organizirali pa smo tudi mednarodno konferenco »Izzivi in priložnosti multifunkcijskega upravljanja travnišč«, na kateri je sodelovalo več kot 220 strokovnjakov iz šestih držav.

Pripravili in postavili smo informativne table, interpretacijske poligone na Rogli, Gorjancih in v Halozah ter opremili štiri info sobe v Cirkulanah, na Gorjancih (»Cvetnik« na Miklavžu), na Kopah ter na Kumu (Dobovec). Postavljena interpretacijska infrastruktura se bo uporabljala kot učno-raziskovalno orodje za učenje v naravi, kot predstavitvena in doživljajska dopolnitev turistične ponudbe območij ter kot sredstvo promocije trajnostnega upravljanja travnišč.

Za ključne deležnike (kmete, kmetijske svetovalce, župane, krajevne skupnosti, gozdarje, združenja ...) smo pripravili številne sestanke, srečanja, mreženja, predstavitvene delavnice in izobraževanja s poudarkom na upravljanju in ohranjanju vrstno pestrih travnišč.

Kmetovalci so o projektu povedali

»Z vključitvijo v projekt LIFE TO GRASSLANDS sem lahko na košenicah izvedel aktivnosti, ki sem jih nartoval že več let, a jih nisem bil zmožen izvesti sam. S pomočjo projekta bom lahko še dolgo gospodaril s košenicami na način, kot so to delali že moji stari starši.« **SIMON GAZVODA, Gorjanci**

»Ko se zaveš, da je narava zdravilo za vse težave, postaneš hvaležen in ji dobro z dobrim vračaš! Ker so otroci najino življenje, jih želiva vzgajati v zdravem okolju in jim predati ljubezen do narave! Projekt LIFE TO GRASSLANDS je ena sama ljubezen do življenja in narave in s pomočjo projekta smo na naši kmetiji lahko prišli do ograje za naše ovčke.« **ANA in DANIJEL, Haloze**

»S projektom LIFE TO GRASSLANDS je naša ekološka kmetija obnovila visokodebelni sadovnjak in pašno opremo, z uporabo mulčerja ter odstranitvijo zarasti pa povečala površine travnikov. Skupaj s projektne sodelavci smo tudi na naši kmetiji našli redke rožice, ki jih prej sploh nismo opazili. Upam, da bomo s tem projektom pustili bogato doto svojim zanamcem.« **JOŽE KREŽE, Kum**

Izdal: Zavod RS za varstvo narave | Besedilo: Dr. Nika Debeljak, Nina Erbida, Grega Makovec, Maša Panjan, Matej Pavlič, Monika Podgorelec, Klementina Razpotnik, Matej Simčič, Ljudmila Strahovnik, Sebastjan Štruc | Fotografije: Dr. Nika Debeljak, Nina Erbida, Jurij Gulič, Klemen Kamenik, Grega Makovec, Monika Podgorelec, Matej Simčič, Ljudmila Strahovnik, Sebastjan Štruc, Martin Vernik, Marko Vindiš | Oblikovanje: Sandra Anzulović | Lektura: Alkemist prevajalske storitve d.o.o. | Tisk: Birografika Bori d.o.o. | Naklada: 2000 izvodov, september 2020 | www.travisca.si, www.lifetograsslands.si, www.travisca.haloze.org

Poročilo smo izdali v okviru projekta LIFE TO GRASSLANDS (LIFE14 NAT/SI/000005). Projekt se izvaja s prispevkom LIFE, finančnega instrumenta Evropske skupnosti. Projekt sofinancira Ministrstvo za okolje in prostor RS.

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA OKOLJE IN PROSTOR